

АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тези доповідей VI міжнародного
наукового семінару

м. Чернівці, 16 грудня 2022 року

Міністерство освіти і науки України
Інститут археології НАН України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Науково-дослідний Центр Буковинознавства (Чернівці)
ВГО «Спілка археологів України»

VI міжнародний науковий семінар

**АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ:
ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Тези доповідей

м. Чернівці, 16 грудня 2022 р.

Чернівці

2022

ОРГКОМІТЕТ

Добржанський О. В., д.і.н., проф. (*голова*)
Скорейко Г. М., к.і.н., доц. (*заступник голови*)
Моця О. П., д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України
Михайлина Л. П., д.і.н., доц., ст.н.с.
Пивоваров С. В., д.і.н., проф.
Рідуш Б. Т., д.г.н., проф.
Чучко М. К., д.і.н., проф.
Возний І. П., д.і.н., проф.
Петраускас О. В., к.і.н., ст.н.с.
Кулаковська Л. В., к.і.н., ст.н.с.
Манігда О. В., к.і.н., н.с.
Ткачук Т. М., к.і.н.
Гуцал В. А., к.і.н.
Руснак О. В., к.і.н.
Прохненко І. А., к.і.н., доц.
Баюк В. Г.
Грига В. В.
Боднарюк М. І.
Романович Т. І.
Калініченко В. А., к.і.н.
Ільків М. В., к.і.н. (*секретар*)

Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей VI міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 16 грудня 2022 р.). – Чернівці: Технодрук, 2022. – 156 с.

Тези доповідей наукового семінару присвячені актуальним питанням археології Буковини та сусідніх регіонів. Розглядається проблематика кам'яної доби, епохи палеометалу, раннього заліза, середньовіччя та раннього нового часу, а також історії вивчення, охорони та використання об'єктів археологічної спадщини, музеєфікації старожитностей краю. Результати досліджень представили науковці та краєзнавці з Чернівецької, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, Києва, Вінниці, Чернігова, Ужгорода, Кам'янця-Подільського (Україна), Сянока (Польща), Сучава (Румунія), Стамбула (Туреччина), Будапешта (Угорщина).

Автори-доповідачі несуть повну відповідальність за точність наведених фактів та дотримання академічної доброчесності.

© Науково-дослідний Центр
Буковинознавства, 2022
© Автори, 2022

З М І С Т

Андроничук В. П. Нові надходження археологічних матеріалів у фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею	8
Акатріні В. М., Акатріні М. М. 400-річчя Хотинської битви в нумізматиці, філателії та геральдиці	9
Apraschivei С. New arguments regarding the utility of a unique prehistoric item	12
Бандрівський М. С. Чи можливим було водне сполучення між басейнами лівих приток Середнього Придністров'я і річковою системою верхів'їв Західного Бугу і Прип'яті..?.....	13
Бандрівський М. С. Про пережитки поганства на правобережжі Середнього Придністров'я до XVII–XVIII століть (за матеріалами кам'яної антропоморфної скульптури на Покутті)	15
Боднарюк М. І. Дослідження поселень трипільської культури на берегах річки Котовець (ліва притока Сірету)	18
Вамуш А. А. Язичницька символіка в жіночих головних уборах населення Буковини в епоху Середньовіччя	20
Виногородська Л. І. Оборонно-сторожові споруди на городищах і замках XIII–XV ст. на Поділлі	22
Возний І. П. Торгівля населення північної частини Буковини з Візантією та Кримом у XII–XIII ст.	25
Горбаненко С. А., Рідуш Б. Т., Ільків М. В. Депозит деталей на знаряддя для обробітку ґрунту з Чорнівки II	29
Гуцал В. А. Дослідження Чернівецького університету Ленківецького городища 1958 р.	33

Драгомирецька О. Г. Посуд трипільської культури поселення Шипинці з колекції Крайового музею – об’єкт досліджень Олега Кандиби	36
Драгомирецька О. Г., Ільків М. В. Матеріали епохи пізньої бронзи з науково-допоміжного фонду Чернівецького обласного краєзнавчого музею	39
Ignătescu S. Octavian Luchian și tezaurul monetar de la Noua Suliță	42
Ільків М. В., Михайлюк В. В., Ємчук В. В. Об’єкти археологічної спадщини на території м. Чернівці: питання кількості та локалізації	43
Ільків М. В., Шевчук Б. В. Бронзовий серп із Коновки на правобережжі Середнього Дністра	45
Калініченко В. А., Михайлина Л. П., Пивоваров С. В. Рідкісний тип ножів із слов’янських поселень райковецької культури на Буковині	48
Калініченко В. А., Пивоваров С. В., Горбаненко С. А. Тезаврації сільськогосподарських знарядь із Рідківецького археологічного комплексу VIII–X ст.: попереднє повідомлення	50
Карпо А. В. Археологічні пам’ятки в околицях с. Топорівці на Буковині	53
Кононенко О. М., Рідуш Б. Т., Поп’юк Я. А. Кам’яна індустрія з місцезнаходження пізньоплейстоценової фауни Зеленів	56
Коржик В. П. Де ж той старовинний город Хмелів?	58
Котовіч П. Н., Миська Р. Г. Захисний упор від середньовічної холодної зброї з фортеці Тустань	61

Куценяк О. Я. Колекція Трипільських пам'яток з с. Молодове та Поливанів Яр Чернівецької обл. у фондах Львівського історичного музею	62
Кушнір І. Б. Повідомлення про археологічні відкриття в україномовній пресі Буковини 20-30-х років ХХ ст.	64
Легета В. П. Відображення археологічних досліджень Цецинського городища у матеріалах ДАЧО	66
Манігда О. В., Короленко Я. Л., Калініченко В. А. Вістря стріл давньоруського часу із зібрання Вінницького обласного краєзнавчого музею	68
Мордовін М. В., Прохненко І. А. Товарна суконна пломба міста Циттау з с. Строїнці Новоселицького р-ну Чернівецької обл.	71
Niculică V. P. Archaeological discoveries in the area of the city of Siret at the end of the 19th century. The contributions of Josef von Gutter and Victor Prelicz	73
Парацій В. М. Замчище в с. Денисів (у контексті археологічного вивчення Ярослава Пастернака)	76
Парацій В. М. Археологічні артефакти з фондів Бережанського краєзнавчого музею: металеве тесло періоду Київської Русі	79
Петегирич В. М. Ріки в історії та археології княжої доби Прикарпаття і Волині	81
Петраускас О. В. Горизонт знахідок 5 століття з Комарова та Бузовиці-1 (про етнокультурну ситуацію в лісостепу між Прутом та Дністром)	85
Пивоваров С. В. Наслідкування гюлістанським дирхемам Джанібєка із городища в Зеленій Липі	87
Пивоваров С. В., Грига В. В., Кузик О. П., Калініченко В. А. Дослідження Чорнівського городища у 2019 р.	91

Пивоваров С. В., Калініченко В. А. Скроневе кільце з ажурним плетивом з Чорнівського городища першої половини XIII ст.	94
Преступенко Ю. В. Пам'яткоохоронна діяльність Чернівецького обласного центру з питань культурної спадщини у 2022 році	96
Прохненко К. І. Особливості написання наукових праць на археологічну тематику в сучасному інформативному просторі	99
Прохненко О. Ф., Жиленко М. А. Металеві накладки та застібки книг з замків Закарпаття	101
Рідуш Б. Т. Новий погляд на датування мустьєрського шару палеолітичної стоянки Молодове I	104
Романович Т. І., Панчук А. Г. Рухомий матеріал нового часу з центральної частини м. Чернівці	106
Ротар О. В., Арслан Т. Я., Ільків М. В. Металева посудина-імбрик з фондів Чернівецького обласного краєзнавчого музею	109
Рубанець М. В. Каменотесання у Дорошівцях: витоки і традиції	111
Рубанець М. В., Ільків М. В. Керамічні люльки із сіл Привороки та Ставчани на Буковині	117
Руснак О. В., Ротар О. В. Табличка «Взаємне земське страхування Бессарабської губернії» з Хотина	121
Сандуляк В. О. Цем'янкові розчини в муруваннях Хотинського замку	123
Скорейко Г. М. Технології використання археологічних старожитностей на уроках історії.....	126

Терський С. В., Демський Н. В., Куценяк О. Я. Нова знахідка бронзового ножа гальштатської доби «з полум'яподібною спинкою» в околицях с. Словіти на Львівщині	129
Томенчук Б. П. До питання про архітектурно-просторову організацію розпланування давньоруських городищ Галицько-Буковинського Прикарпаття	130
Федорук А. В., Боднарюк М. І. Тактика «малої війни» на Буковині у період використання готичного обладунку в Європі	134
Черненко О. Є., Луценко Р. М. Дослідження археологічного комплексу у с. Малий Листвен на Чернігівщині	137
Чобан Р. Д. Городище у селі Вербовець Косівського району.....	141
Чучко М. К. Православні муровані храми міжвоєнних Чернівців як об'єкти історико-архітектурної спадщини румунського періоду	143
Шкурідін О. М. Східнослов'янське городище-фортеця поблизу с. Грозинці: п'ять століть історії	147
Яковишина Я. М. Трипільське поселення Рестев (Дністрівка) в урочищі Дністровські Ярки на Буковині	149
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	151

*Сергій Горбаненко (Київ),
Богдан Рідуш (Чернівці),
Микола Ільків (Чернівці)*

ДЕПОЗИТ ДЕТАЛЕЙ НА ЗНАРЯДДЯ ДЛЯ ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ З ЧОРНІВКИ II

Вступ. Слов'янська експедиція ІА АН СРСР під керівництвом І. П. Русанової і Б. О. Тимощука наприкінці 1970-х рр. відкрила Чорнівсь-кий археологічний комплекс (с. Чорнівка, Новоселицький р-н Чернівецької обл.): було виявлено 8 поселень і курганний могильник. На поселенні Чорнівка II (уроч. Рули) досліджено 8 споруд райковецької культури VIII—X ст. Через значні розміри, зосередження слідів ремісничої діяльності та наявність певної системи оборони поселення віднесено до категорії обшинного центру (Тимошук 1990). Під час моніторингу археологічних пам'яток у 2022 р. за 0,7 км західніше поселення Чорнівка II, на пологому схилі правого берега глибокого яру, біля східного підніжжя г. Городище було виявлено депозит із двох наральників і мотички.

Знаряддя первинного обробітку ґрунту представлені найважливішими деталями орних знарядь — наральниками. За параметрами вони подібні між собою (*розміри*, см: загальна довжина — 19,4 і 18,5; найбільша ширина — 12,2 і 13,0; максимальна ширина втулки — 6,4 і 6,9 відповідно — рис. 1: 1, 2), мають яскраво виражені плічка і за класифікацією Ю. О. Краснова належать до типу I B 2. Також чітко помітна асиметричність: ліве плече (в робочому стані) має більший кут із втулкою порівняно з правим. Однотипність наральників свідчить про сталий характер використання земельних угідь у потенційній ресурсній зоні. Техніка землеробства (у значенні процесу і власне знарядь) досягла тут певного рівня і стабілізувалась.

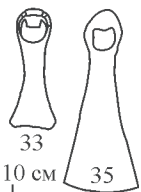
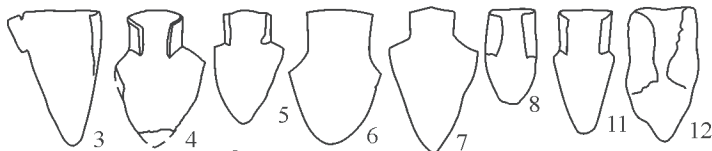
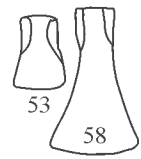
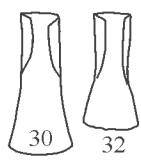
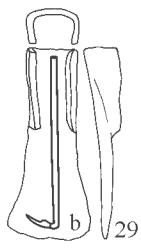
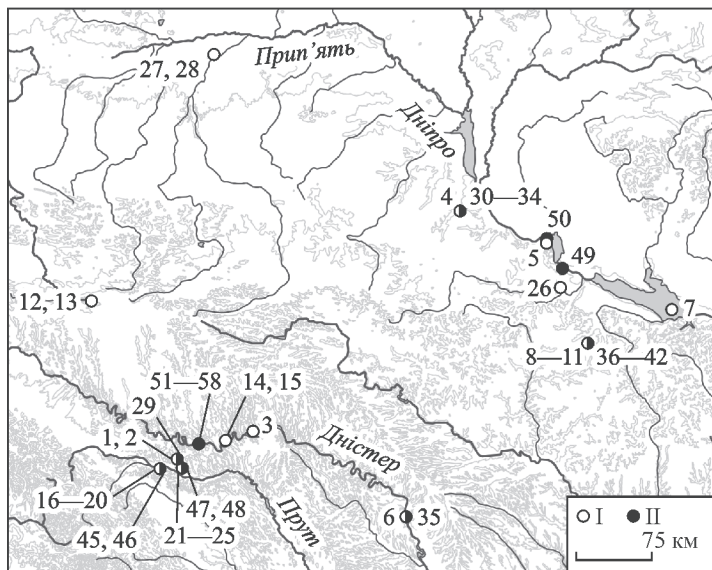
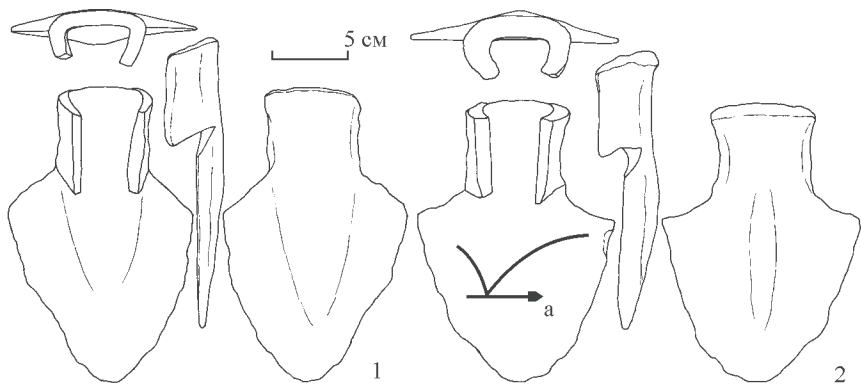
В ареалі поширення райковецької культури відомо майже три десятки наральників, виявлених на 13 пам'ятках (рис. 1: 1—28). Іноді з однієї пам'ятки походить декілька екземплярів¹. На цих матеріалах простежується поступовий перехід від найпростіших наральників для прямогрядильних рал до найскладніших — для

¹ Із Рідківців опубліковано п'ять деталей. Нещодавно виявлені знахідки потребують введення до наукового обігу.

плугів. Найбільшою кількістю представлені наральники, які можна було використовувати на знаряддях плужного типу, але вони ще не набули остаточного вигляду лемешів, за якого одне плече взагалі відсутнє (за рідкісними винятками: Рашків I і Хотомель). Таким чином, маємо яскраву ілюстрацію перехідного періоду від освоєння знелісених ділянок під поля до якісної глибокої оранки староорних угідь. Матеріали з Чорнівки II засвідчують останню фазу цього процесу. Для реконструкції орних знарядь важливими є археологічні знахідки (три категорії: дерев'яні знаряддя; зображення на виробих з глини; глиняна модель рала), середньовічні літописні мініатюри й іконографічні зображення, аналогії в етнографічних матеріалах. За сукупністю даних, такі наральники використовували на кривоградільному ралі з ральником (із залізним широколопатевим наральником), поставленим горизонтально до землі (рис. 1: а).

Знаряддя для вторинного обробітку ґрунту представлене мотичкою з вертикальною розімкненою втулкою, «втульчастою», що була набагато простішою у виготовленні (на відміну від «сучасніших» провушних). Вона зроблена з цілого прямокутного шматка заліза, має овальну в перетині втулку та підтрикутну форму лека. Втулку утворено згинанням кінців усередину. *Розміри*, см: загальна довжина — 12,5; ширина лека — 5,3; внутрішній розмір втулки — 2,6 (рис. 1: 29). Для використання втульчастих мотик їхню залізну частину достатньо було закріпити на держаку з відігнутих сучком (рис. 1: б). Існує кілька варіантів застосування мотик для праці з землею: 1) видовбування ям; 2) обробіток невеликих ділянок під город; 3) очищення знарядь первинного обробітку ґрунту від налиплої землі. Поширеною є думка, що такі знаряддя із незначним розміром робочої частини лека використовували для обробки дерева. Утім, у науковій літературі досі не визначено, які мотички слід вважати землеробськими, а які — для обробки дерева. Вважається, що знаряддя з найбільшою шириною робочого лека від 10 см використовували для земельних робіт, а з меншою

Рис. 1. Депозит з Чорнівки II і знахідки деталей на знаряддя для обробітку ґрунту: 1, 2, 29 — Чорнівка II (а, б — розташування на знарядді); 3 — Бакота I; 4, 30—34 — Боярка; 5 — Григорівка; 6, 35 — Єкімауці; 7 — Макарів Острів; 8—11, 36—44 — Пастирське; 12, 13 — Плісесько; 14, 15 — Рашків I; 16—20, 45, 46 — Ревне; 21—25, 47, 48 — Рідківці; 26 — Сахнівка; 27, 28 — Хотомель; 49 — Канівське; 50 — Монастирок; 51—58 — Рухотин (I — наральники; II — мотички).

(5 см і менше) — для обробки дерева. Цілком імовірно, що це знаряддя могло бути поліфункціональними. Мотички загалом доволі поширені. В ареалі райковецької культури відомо три десятки мотичок із різним типом кріплення, що походять з дев'яти пам'яток (рис. 1: 29—58). Переважну більшість з них становлять простіші у виготовленні втульчасті мотички: провушних відомо усього п'ять, що походять із чотирьох пам'яток.

Інтерпретація. Серед райковецьких старожитностей відомо кілька так званих скарбів, що склалися з сільськогосподарських знарядь. До таких належать скарб в житлі на поселенні Макарів Острів, низка депозитів у Рідківцях, схованка поблизу Боярки і депозитарії залізних виробів з поселень Ревнянської агломерації VIII—X ст. Такі депозитарії — надзвичайно цікаве явище, що потребує окремого осмислення. Для територій на захід від ареалу поширення райковецької культури для синхронного та хронологічно близького зрізу археологічних пам'яток колеги провели роботу з «фіксації» й «каталогізації» депозитів, що повністю або переважно складаються із землеробських знарядь. Однією з перших добірок таких знахідок є стаття Г. Атанасова про сім депозитів X — початку XI ст. з Південної Добруджі (північний схід Болгарії). Різноманітні за варіантами закладання і значення депозитарії на території західних слов'ян, представлені набагато більшою кількістю, зібрані й упорядковані в праці J. Poleski, 2013 р. J. Kováč у 2013 р. опублікував один із сільськогосподарських «скарбів» IX ст. із Братиславського замку, а також згадав сім подібних скарбів лише з території Словаччини, а вже у 2016 р. у каталозі Z. Borzová є дані майже про три десятки депозитів. Спроба зібрати дані про депозити слов'яно-руського часу здійснена і для Лівобережжя Дніпра. Хронологічно близькі депозити салтівської культури, яскраво проілюстровані матеріалами з Государева Яра досі потребують опрацювання. Такі знахідки підкреслюють важливість знарядь, з яких склалися подібні скарби, і, відповідно — рільничої галузі. Адже люди намагались приховати найцінніше, що мали.

Прикінцеві положення. Проаналізований комплекс засвідчує найвищий рівень розвитку галузі у носіїв райковецької культури. Порівняльний аналіз із іншими культурними й етнічними групами кінця I тис. н. е. на території центральної й східної Європи засвідчує, що рівень землеробства близький до досягнень носіїв салтівської культури.